

**POSTANAK „HELENISTIČKOG EGIPTA“:
UTJECAJ RATOVA DIJADOHA I VLADAVINA
PTOLEMEJA I. SOTERA I PTOLEMEJA II. FILADELFA**

Petra Sršić
Filozofski fakultet Osijek
Odsjek za povijest
petrasrsic134@gmail.com
Stručni rad
Primljeno: 19. 5. 2018.
Prihvaćeno: 12. 10. 2018.

Egipatska se civilizacija i kultura, uz kraće prekide karakterizirane nestabilnom ili stranom vlašću, kontinuirano razvijala oko 5000 godina. Posljedično, postala je prepoznatljiva po određenim značajkama koje se znatnije mijenjaju dolaskom Aleksandra Velikog i utemeljenjem dinastije Ptolemejevića. Nakon Aleksandrove smrti njegovi su se nasljednici dugi niz godina borili za prevlast nad određenim teritorijima. Aleksandrov kraljevski tjelohranitelj Ptolemej uspio je osigurati svoju vlast u bogatoj satrapiji Egiptu. Kasnije se proglasio kraljem te je okrunjen za faraona Gornjeg i Donjeg Egipta stvorivši tako samostalnu monarhiju. Vodio se Aleksandrovim primjerom te je učio na njegovim pogreškama. Ptolemej I. Soter i njegov sin Ptolemej II. Filadelf svojom su borbom, trudom i zalaganjem Egipat učinili jakom silom, a način vladavine i kultura koja je iz toga proizašla obilježila je razdoblje helenizma.

Ključne riječi: Aleksandar Veliki, dijadosi, helenizam, Ptolemej I. Soter, Ptolemej II. Filadelf, religija, Aleksandrija

Uvod

Egipat, danas poznat po piramidama, faraonima te dugoj i zanimljivoj povijesti, doživio je mnogo uspona i padova, odnosno razdoblja procvata i krize. Od vladara Arhajskog perioda do graditelja piramida Staroga kraljevstva, osvajanja okolnih područja i razdoblja stranih vladara, Egipat je karakterizirala kultura koja se uglavnom neometano razvijala. Faktor koji je na nju značajnije utjecao strani su vladari od kojih se ističe dinastija Ptolemejevića koja se na vlast uspinje krajem 4. st. pr. Kr. Njihova vladavina obilježila je razdoblje koje je pruski povjesničar J. G. Droysen nazvao *Hellenismus*,¹ a današnje značenje pojma, koji hrvatska historiografija pre-

1 Pojam *hellenismus* koja označava grčki jezik, pisani i govoreni, kojim su govorili negrički narodi istočnog Mediterana u razdoblju nakon vladavine Aleksandra Velikog (Bugh, *The Cambridge Companion*, 9.).

vodi kao helenizam, podrazumijeva prodiranje i miješanje grčke kulture s postojećim kulturnim i političkim karakteristikama teritorija koje je Aleksandar Veliki osvojio. Time je stvoreno prostorno zajedništvo takozvanih „helenističkih kraljevstava“ koje obilježavaju zajedničke karakteristike poput koncepta vlasti, odnosa prema religiji, načina ratovanja te uporabe grčkog jezika od strane vladajućeg sloja. Većina autora kao početak razdoblja helenizma uzima 323. g. pr. Kr., odnosno, smrt Aleksandra Velikog i promjene koje ona donosi.² Konsenzus autora nije postignut ni po pitanju završetka razdoblja helenizma za koji se, ipak, najčešće uzima 30. g. pr. Kr., kada umire zadnja egipatska vladarica dinastije Ptolemejevića, Kleopatra VII. te Egipat postaje rimska provincija.³ Na svojem putu kroz Perzijsko Carstvo, Aleksandar Veliki je 332. godine osvojio Egipat u kojem je vladao perzijski kralj Darije III. Aleksandar je postavio temelje za pretvaranje Egipta u jednu od najvažnijih helenističkih država na Mediteranu. Egipatsko prirodno i kulturno bogatstvo prepoznao je jedan od pripadnika njegova dvora, Ptolemej, koji je nakon Aleksandrove smrti preuzeo vlast u Egiptu i osnovao dinastiju koja je Egipat učinila važnim trgovačkim i kulturnim središtem Sredozemlja. Tema ovoga rada jest utjecaj i posljedice vladavine Aleksandra Velikog i važnost Ptolemeja I. Sotera i Ptolemeja II. Filadelfa za razvoj i razvitak helenističkog Egipta. Rad će se fokusirati na političku i kulturnu povijest u kronološkom prikazu Aleksandrovih osvajanja, ratova dijadoha te vladavine prvih Ptolemejevića. Promjene u egipatskoj religiji te razvoj i značaj Aleksandrije će, također, biti prikazani.

Aleksandrov pohod

Istodobno s drugom perzijskom vladavinom⁴ u Egiptu koja traje od 343. godine, u Europi su stvoreni temelji nove sile koja će uskoro promijeniti političku sliku starog Istoka.⁵ U 4. st. pr. Kr. Filipa II. (359. — 336.), koji je ujedinio makedonska plemena i proširio državu na prostor Helade, naslijedio je na prijestolju njegov dvadesetogodišnji sin Aleksandar III. (336. — 323.). Otac mu je na upravljanje ostavio sređenu državu i discipliniranu vojsku koja je bila temelj daljnje ekspanzije.⁶ Obračunavši se na početku svoje vladavine s brojnim pobunama, od

2 Austin, *The Hellenistic World*, 18.

3 Bugh, *The Cambridge Companion*, 2.

4 Prva perzijska vladavina trajala je od Kambizova osvojenja Egipta 525. do 404. godine kada je Amirta proglasio egipatsku neovisnost (Shaw, *The Oxford History*, 377.).

5 Tomorad, *Staroegipatska civilizacija*, 127.

6 Roisman i Worthington, *A Companion to Ancient Macedonia*, 183.

kojih valja istaknuti pobunu grada Tebe koju je uništio,⁷ Aleksandar se mogao posvetiti ostvarenju očeva sna osvajanja istočnih područja. U proljeće 334. krenuo je s oko 30 000 pješaka i 5 000 konjanika u pohod protiv perzijskog kralja Darija III. (336. – 332.).⁸ Na azijskom je tlu pobijedio u dvije značajne bitke; godine 334. kod rijeke Granik i 333. u dolini Isa.

Nakon tih pobjeda nad perzijskom vojskom, Aleksandar je odlučio osigurati bok te je krenuo s osvajanjem feničkih gradova od kojih su se neki poput Biblosa i Sidona predali, dok je osvajanje Tira zahtijevalo opsadu koja je trajala šest mjeseci.⁹ Na Aleksandrovu putu idući se našao sirijski grad Gaza koji je opsjedao dva mjeseca.

Aleksandrov boravak u Egiptu

Nakon uspješne opsade Gaze, Aleksandar se 332. godine našao na granicama Egipta. Diodor Sicilski prenosi okolnosti pod kojima je Aleksandar ušao u Egipat. Navodi da je perzijski satrap predao Egipat bez borbe, a Egipćani su ga dočekali kao osloboditelja jer je perzijska vladavina bila oštra.¹⁰ Kada se opisuje Aleksandrov boravak u Egiptu, ističe se da je bio naklonjen Egipćanima i da je poštovao njihovu tradiciju više nego prijašnji vladari, Perzijanci.¹¹ Poseban je naglasak stavljen na opservaciju egipatskih vjerovanja te se navodi da se Aleksandar nakon posjeta Memfisu u oazi Siwa poklonio bogu Zeusu-Amunu. Tamošnje svećenstvo proglasilo ga je Zeusovim sinom i nasljednikom faraona. Nije sigurno je li Aleksandar okrunjen za faraona Gornjeg i Donjeg Egipta. Worthington i Ellis navode slične teze, odnosno, vjeruju da se Aleksandar nije formalno okrunio, već je samo preuzeo atribute i titulu faraona.¹² Tijekom kratkotrajnog boravka u Egiptu Aleksandar je prinosiso žrtve egipatskim bogovima te je započeo s obnovom hramova u Karnaku i Luksoru čime je pridobio naklonost naroda. U delti Nila započeo je s izgradnjom Aleksandrije koja je tijekom vladavine Ptolemejevića postala središte Egipta. Sam je odredio položaj granica

7 Roisman and Worthington, *A Companion to Ancient Macedonia*, 192.

8 Worthington prenosi ovdje navedeno brojučano stanje vojske dok Roisman i Worthington spominju 48 100 pješaka i 6 100 konjanika (Worthington, *Ptolemy I*, 26. i Roisman i Worthington, *A Companion to Ancient Macedonia*, 192.).

9 Worthington, *Ptolemy I*, 32.

10 *Diod. Sic.* 49, 1.

11 Worthington, *Ptolemy I: King and Pharaoh of Egypt*, 33.

12 Ellis, *Ptolemy of Egypt*, 5. i Worthington, *Ptolemy I*, 33.

tog grada.¹³ Stolovao je u Memfisu, a prije odlaska iz Egipta podijelio je upravu nad njim. Administrativna uprava povjerena je Egipćaninu Doloaspisu, skupljanje poreza Kleomenu iz Naukratisa, nadzor nad vojskom preuzeli su Peukest i Balakros, a nad mornaricom Polemon. Kleomen je kasnije postao upravitelj cijelog Egipta.¹⁴ Pretpostavlja se da je Ptolemej, sin Laga, kao jedan od Aleksandrovih bliskih prijatelja bio u pratnji koja je putovala Egiptom te je moguće da je to utjecalo na njegov kasniji izbor Egipta kao svoje satrapije.¹⁵

Aleksandrova daljnja osvajanja i smrt

Aleksandar je 331. godine napustio Egipat radi daljnjih osvajanja i nikada se više nije vratio. Nakon što je pobijedio Darija III. u završnoj Bitci kod Gaugamele i osvojio važan dio Perzijskog Carstva, Aleksandar se proglasio kraljem Azije. Darije III. pobjegao je na teritorij današnjeg Afganistana gdje su ga zatočili njegovi satrapi. Jedan od njih, Bes, „preuzeo je njegovu titulu Velikog kralja i prozvao se Artakserksom V“.¹⁶ Aleksandar je s vojskom krenuo prema njima te su oni iz straha ubili Darija III. i pobjegli. Bes je pobjegao u Baktriju te je za Aleksandra, koji je također preuzeo titulu Velikog kralja, Bes predstavljao faktor nestabilnosti koji se morao riješiti. Tijekom potrage za Besom Aleksandar je spriječio urotu smaknuvši krivce odgovorne za nju. Tek tada se počinje isticati Ptolemej kojemu je time otvoren put do napredovanja te je postao *somatophylax*- član Kraljevskih tjelohranitelja.¹⁷ Ovako kasno napredovanje (Ptolemej je tada imao 37 godina) pripisuje se činjenici da se Ptolemej nije istaknuo kao vojnik pokraj velikog broja zaslužnih generala.¹⁸ No to ne znači da se kasnije neće istaknuti kao državnik. U međuvremenu, Aleksandar je pronašao i pogubio Besa. Nastavio je osvajanja i stigao do rijeke Hyphasis (Beas) u današnjem Punjabu gdje se njegova vojska, umorna od rata po Indiji, pobunila i odbila daljnje napredovanje.¹⁹ Završivši vojne pohode, Aleksandar je prijestolnicu preselio u Babilon i posvetio se uređenju državne vlasti. Najvažnije dužnosti u Aleksandrovoj državi vršili su Makedonci i Grci što je rezul-

13 Vrettos, *Aleksandrija, grad zapadne misli*, 7.

14 Shaw, *The Oxford History*, 389.

15 Ellis, *Ptolemy of Egypt*, 3.

16 Worthington, *Ptolemy I*, 40.

17 Isto, 44.

18 Ellis, *Ptolemy of Egypt*, 8.

19 Worthington, *Ptolemy I*, 60.

tiralo prodiranjem grčke kulture, jezika i običaja u osvojene pokrajine, no proces akulturacije djelovao je i u suprotnom smjeru te su neki od primjera Aleksandrov pokušaj uvođenja proskineze i masovno vjenčanje njegovih časnika s Perzijankama održano u Suzi 324. godine.²⁰

Sredinom 323. godine Aleksandar je obolio i ubrzo je i preminuo. Počele su dugotrajne pripreme prijenosa tijela do mjesta pogreba,²¹ no Ptolemej, tada egipatski satrap, ukrao je tijelo i premjestio ga u Memfis, a zatim u Aleksandriju gdje je izgradio veličanstvenu grobnicu.²²

Podjela vlasti nakon Aleksandrove smrti

Nakon Aleksandrove smrti došlo je do nesuglasica oko podjele države. Nije imenovao službenog nasljednika, no ostavio je svoj prsten pečatnjak – oznaku autoriteta – Perdiki koji je u zapovjednom lancu bio odmah ispod Aleksandra. Perdika je, djelomično zbog te činjenice, kasnije imao važnu poziciju u obnašanju vlasti. Pripadnici Aleksandrova dvora koji su se nalazili u Babilonu održali su vijeće na kojem su raspravljali o budućnosti države. Krajnji rezultat pregovora i intervencije vojske bilo je ustoličenje Aleksandrova brata Arhideja kao kralja Filipa III. koji će svoju titulu dijeliti s djetetom Aleksandrove žene Roksanee ako ono bude muško.²³ Roksanee je ubrzo rodila sina, Aleksandra IV., koji će cijeli život provesti kao pijun u borbi za vlast ostalih dijadoha. Perdika je postavljen za regenta te je imao stvarnu moć u Carstvu. Upravljanje satrapijama na koje je Carstvo bilo podijeljeno tada je predano Aleksandrovim nasljednicima. Antipater i Krater dobili su na upravu europski dio Carstva, Antigon Jednooki dobio je Frigiju, Likiju i Pamfiliju, Ptolemej Egipat, Libiju i dio Arabije, Lizimah Trakiju, Leonat Helespontinsku Frigiju, Eumenej Kapadokiju i Paflagoniju.²⁴ Seleuku je dodijeljeno zapovjedništvo nad konjicom, no kasnije je postao vladar Babilonije i velikog dijela Aleksandrova azijskog teritorija gdje je osnovao svoju dinastiju. Ove su generale i članove dvora prozvali dijadosima, što je grčki izraz za nasljednike (misli se na nasljednike Aleksandra Velikog),²⁵ a njihove česte sukobe oko teritorija ratovima

20 Roisman and Worthington, *A Companion to Ancient Macedonia*, 195.

21 Najvjerojatnije u Aigai (Aegae) gdje su pokapani makedonski kraljevi (Worthington, *Ptolemy I*, 94.).

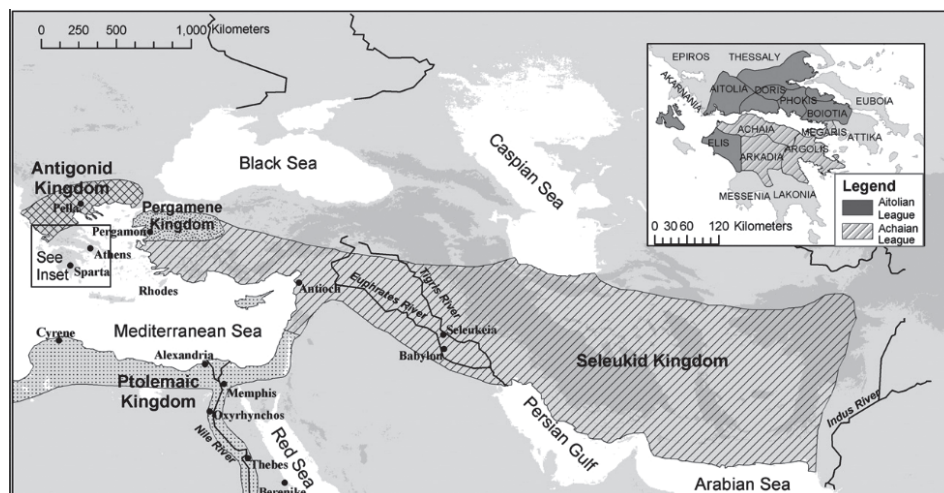
22 Erskine, „Culture and Power”, 41.

23 Bugh, *The Cambridge Companion*, 30.

24 Ellis, *Ptolemy of Egypt*, 24.

25 Astin i Walbank, *The Cambridge Ancient History*, 29.

dijadoha. Prilikom opisivanja Ptolemejeva sudjelovanja u ratovima di-
jadoha članak se bazira na Worthingtonovoj podijeli ratova u dvije eta-
pe: period od 323. do 320. godine kada su dijadosi ratovali protiv Per-
dike te period od 320. do 301. godine kada im je glavni protivnik bio
Antigon Jednooki i njegov sin Demetrije Poliorket.²⁶ Dugotrajne borbe
za vlast završile su, prema Worthingtonovoj podjeli, Bitkom kod Ipsa
301. godine kada su Lizimah i Seleuk pobijedili Antigona Jednookog
i Demetrija Poliorketa i nakon koje se carstvo raspalo na četiri velike
države i nekoliko manjih. Ovaj članak će se nadalje bazirati na proma-
tranju djelovanja Ptolemeja I. Sotera i Ptolemeja II. Filadelfa.

Slika 1. Prikaz helenističkih kraljevstava i grčkih liga²⁷

Ptolemejev dolazak u Egipat i njegova uloga u ratovima dijadoha

Kada je Ptolemej, kojemu je tada bilo otprilike 44 godine,²⁸ 323. go-
dine stigao u Memfis,²⁹ ondje ga je dočekaao Kleomen koji je od skuplja-
ča poreza napredovao do satrapa Egipta te je trebao pomoći Ptoleme-
ju vladati Egiptom. U stvarnosti je on djelovao kao Perdikin špijun koji
je zahvaljujući svome položaju u društvu uspio nagomilati ogromno
bogatstvo na ilegalan način.³⁰ Ptolemej ga je ubrzo pogubio i preuzeo

26 Worthington, *Ptolemy I*, 83.

27 Bugh, *The Cambridge Companion*, xxvi-xxvii.

28 Worthington, *Ptolemy I*, 3.

29 Postoje indicacije da je stigao u Egipat 322. godine (Worthington, *Ptolemy I*, 89.).

30 Iznuđivanje novca od hramova i visoki porezi na trgovinu žitom samo su neki od raznih načina Kleomenova obogaćivanja (Ellis, *Ptolemy of Egypt*, 28.).

njegovo bogatstvo te se posvetio izgradnji Aleksandrije koju je želio osigurati sklapanjem saveza s vladarima Cipra. Otprilike tada su ga oligarsi iz Kirene zamolili za pomoć protiv tiranina Tibrona. Ptolemej je poslao generala Ofelasa koji je pobijedio Tibrona i predao cijelu Kirenaiku Ptolemeju na upravu.³¹ Kleomenovo ubojstvo i preuzimanje vlasti nad Kirenaikom izazvali su Perdikino nezadovoljstvo i sumnjičavost, no na pravu akciju Ptolemej ga je natjerao kada je 321. godine ukrao tijelo Aleksandra Velikog i donio ga u Egipat. Perdika, koji se spremao za osvajanje Grčke i Makedonije umjesto toga je skrenuo s puta i odlučio osigurati Egipat.³² Eumeneja, svog jedinog saveznika u ratu, ostavio je u Aziji kao stražu. Krenuvši u pohod, Perdika je nakon neuspješne opsade „Tvrđave deva“ pokušao blizu Memfisa s vojskom prijeći Nil.³³ Veliki broj vojnika se utopio, a ostali su se pobunili i ubili Perdiku te ponudili Ptolemeju regentstvo nad dvojicom kraljeva. Ptolemej je to odbio i 320. godine sazvan je novi sastanak dijadoha u Triparadisu u Siriji. Ovdje će se spomenuti samo tri odredbe novog sporazuma. Antipater je prihvatio regentstvo nad kraljevima, Seleuk je dobio Babiloniju, a Antigoni ostatak Perdikine vojske i zadatak da pobjedi Eumeneja.³⁴ Nakon što je izvršio zadatak pobijedivši Eumeneja u Bitci kod Gabijene, Antigoni je bio najmoćniji general u Aziji.³⁵ Ptolemej je shvatio da su Antigonove ambicije vjerojatno slične onima Perdike te je sklopio savez s Antipatom. Stupio je u brak s njegovom kćeri Euridikom koja je u Egipat dovela svoju nećakinju Bereniku koja će imati važnu ulogu u Ptolemejevom životu. Zatim je osvojio Fenikiju i Siriju, područja ključna za obranu Egipta. Worthington tvrdi da je Ptolemej tada poticao doseljavanje Židova u Aleksandriju te su oni kasnije postali najbrojnija manjina u gradu.³⁶ Sirija i Fenikija često su prelazile od jednog vladara drugome.³⁷ Dokaz tome je činjenica da je Antigoni ubrzo ponovno osvojio ta područja, a 315. godine napao je Babiloniju te prisilio Seleuka da napusti provinciju i pomoć potraži u Egiptu. Seleuk se tim činom priključio koaliciji protiv Antigona. Nadalje, Lizimah, Ptolemej i Kasander postavili su Antigonu ultimatum da im vrati teritorij i podijeli Eumenejevo blago, no Antigoni

31 Worthington, *Ptolemy I*, 93.

32 Roisman and Worthington, *A Companion to Ancient Macedonia*, 211.

33 Ellis, *Ptolemy of Egypt*, 36.

34 Bosworth, *The Legacy of Alexander*, 16.

35 Isto, 18.

36 Worthington, *Ptolemy I*, 103.

37 Njihova je važnost, između ostalog, ležala u strateški dobro smještenim lukama i floti koju su posjedovali te vrijednim sirovinama poput kvalitetnog drva (Isto, 103, 195.).

je to odbio te okupirao daljnja područja u južnoj Siriji.³⁸ Prilikom opsade egipatskog Tira 315. godine Antigon je izdao proglas kojim osuđuje Kasandra kao neprijatelja i proglašava grčke gradove slobodnima. Ptolemej je, potaknut tim proglasom, izdao sličan u kojem izražava brigu za autonomiju grčkih gradova čime, između ostalog, pokušava pridobiti njihovu naklonost.³⁹ Idućih nekoliko godina Ptolemej jača svoj utjecaj na Cipru, guši pobune u Kireni i Cipru i osvaja gradove u sjevernoj Siriji. Tek je 312. godine na Seleukov poticaj Ptolemej vratio osvojen teritorij u Siriji i Palestini kada je pobijedio Demetrija Poliorketa u Bitci kod Gaze, ujedno omogućavajući Seleuku da se vrati u Babiloniju.⁴⁰ Ptolemejeva vojska tada se sastojala od makedonskih jedinica, plaćenika i određenog postotka (iako relativno malog) Egipćana, koji se u egipatskoj vojsci Ptolemejevića opet spominju tek 217. godine i otad se njihov udio u vojsci nastavio povećavati s godinama.⁴¹ Poraz u Bitci kod Gaze nagnao je 311. godine Antigona na sklapanje sporazuma prema kojem je Ptolemej zadržao sav osvojeni teritorij.

Završnica ratova i uspostavljanje ravnoteže moći

Iduće godine Ptolemej je za guvernera i stratega Cipra postavio svoga brata Menelaja.⁴² Također je optužio Antigona da krši slobode grčkih gradova postavljajući u njih garnizone. Koristeći to kao izliku Ptolemej je upao s vojskom u Kilikiju, a zatim i u Likiju i Kariju.⁴³ Budući da je situacija s dijadosima vrlo zamršena i detaljnije objašnjavanje prešlo bi okvire ovoga rada, potrebno je reći da Ptolemej šalje neuspjelu ekspediciju na Peloponez 308. godine.⁴⁴ Iako povlači vojsku iz Grčke, ostavlja garnizone u nekim gradovima (Korint, Megara, Sikion...) koje održava do 302. godine kada ih Demetrije istjeruje.⁴⁵ Neprijateljstvo između Antigona i Ptolemeja ponovno je buknuo 306. godine kada je Ptolemej doživio najveći poraz u karijeri - poraz u pomorskoj bitci

38 Astin i Walbank, *The Cambridge Ancient History*, 46.

39 Isto, 47.

40 Bosworth, *The Legacy of Alexander*, 217.

41 Shaw, *The Oxford History*, 395.

42 Astin i Walbank, *The Cambridge Ancient History*, 53.

43 Worthington, *Ptolemy I*, 148.

44 Astin i Walbank spominju dogovor između Demetrija Poliorketa i Ptolemeja, no Worthington i Ellis navode Ptolemejev angažman u Grčkoj kao moguću želju za Aleksandrovom univerzalnom krunom (Astin i Walbank, *The Cambridge Ancient History*, 55., Ellis, *Ptolemy of Egypt*, 43., Worthington, *Ptolemy I*, 150).

45 Worthington, *Ptolemy I*, 170.

protiv Demetrija Poliorketa kod Salamine 306. godine. Kada je vijest o pobjedi stigla do Antigona, on i Demetrije nazvali su se kraljevima. Uskoro su to učinili i Lizimah, Seleuk, Kasander i Ptolemej.⁴⁶ Potaknuti pobjedom, Antigon i Demetrije napali su Egipat, no loši vremenski i terenski uvjeti pokazali su se previše za njih te je invazija propala.⁴⁷ Pretpostavlja se da je tada Ptolemej dobio nadimak Soter, što prevedeno s grčkog znači „Spasitelj“.⁴⁸ Ubrzo i Demetrije, zahvaljujući dugotrajnoj i neuspješnoj opsadi otoka Roda, dobiva svoj nadimak Poliorket, što znači „Opsjedač gradova“.⁴⁹ Demetrije i Antigon sada su pod kontrolom držali i Siriju i Cipar te su se uskoro morali suočiti s Lizimahom, Seleukom i Kasanderom. Lizimah i Seleuk pobijedili su Antigona, koji je tada izgubio život, u bitci koja se odigrala u Frigiji kod Ipsa 301. godine. Podjelom teritorija nakon bitke uspostavljena je nova ravnoteža sila koja će u svojoj srži ostati jednaka sve do rimskog osvajanja ovih područja. Lizimah je zauzeo Malu Aziju do Taurusa dok je Seleuk polagao pravo na Siriju. Ptolemej je obojici uskratio neke dijelove teritorija, Lizimahu u Likiji, Pamfiliji i Pisidiji, a Seleuku južnu Siriju, odnosno Kelesiriju.⁵⁰ Seleuk je prepustio Ptolemeju teritorij, ali nije se odrekao prava na njega što će biti povod kasnijim sirijskim ratovima koje će te dvije dinastije voditi. Iako je ravnoteža među dijadosima sada bila uspostavljena, neprijateljstva među protagonistima nisu prestala.⁵¹

Vladavina Ptolemeja I. Sotera

Dok su se ostali dijadosi borili protiv Antigona, Ptolemej je iskoristio njihovu zaokupljenost da ponovno osvoji teritorij u Palestini i Kelesiriji (južna Sirija) sve do rijeke Eleuteros.⁵² Time je polako počeo zaokruživati teritorij na kojem će se država Ptolemejevića prostirati i koji će njegovi nasljednici morati braniti i pokušati proširiti. Postoji nekoliko činjenica koje je potrebno spomenuti prije opisivanja daljnjeg razvoja događaja, a povezane su s razdobljem do 301. godine. Stanovnici Egipta, čiji se broj na početku Ptolemejeve vladavine ne zna, živjeli su u malim gradovima i selima Gornjeg i Donjeg Egipta te u Faju-

46 Bosworth, *The Legacy of Alexander*, 246.

47 Ellis, *Ptolemy of Egypt*, 45.

48 Worthington, *Ptolemy I*, 162.

49 Bugh, *The Cambridge Companion*, 33.

50 Astin i Walbank, *The Cambridge Ancient History*, 60.

51 Bugh, *The Cambridge Companion*, 33.

52 Ellis, *Ptolemy of Egypt*, 47.

mu. Budući da je Ptolemej poticao doseljavanje grčkih i makedonskih vojnika, u Egiptu ih je tada bilo mnogo.⁵³ Dobili su kvalitetnu zemlju za obrađivanje, ponajviše u Fajumu koji je u tu svrhu proširen, tako da su bili samodostatni.⁵⁴ Ptolemejeva ekonomska politika bila je vrlo uspješna, o čemu svjedoči činjenica da je Egipat pretvorio u zemlju „zatvorene valute“, odnosno, zabranio je upotrebu svih stranih valuta unutar egipatskih granica. Time je egipatskim pokrajinama otežao trgovinu s ostalim državama i pospješio priljev novca u Egipat putem potrebe ponovnog kovanja stranih valuta u egipatsku.⁵⁵ Osim brige za ekonomsku stabilnost države, Ptolemej I. shvaćao je važnost uspostave stabilne vladajuće dinastije. Worthington je zaključio da se Ptolemej ženio četiri puta.⁵⁶ Njegova je prva žena atenska hetera Tais koju je vjerojatno upoznao nakon Bitke kod Heroneje.⁵⁷ Zatim se spominje Artakama, iranska princeza koju je oženio na vjenčanju u Suzi 324. godine te se pretpostavlja da je brak poništio ubrzo nakon Aleksandrove smrti.⁵⁸ Oko 320. godine Antipater mu je za ženu poslao svoju kćer Euridiku koja mu je rodila najmanje četvero djece.⁵⁹ No, Ptolemejeva najdraža žena zasigurno je bila Euridikina nećakinja Berenika koju je oženio 317. godine. Ptolemej II. Filadelf i njegova sestra i žena Arsinoja II. Berenikina su djeca.⁶⁰ Stupanj Ptolemejeve privrženosti Bereniki vidljiv je u činjenici da je u njezinu čast posvećen hram te da je Ptolemej nazvao grad po njoj.⁶¹ Berenika je imala dvoje djece iz prvoga braka, od kojih je sin Mag 301. godine postao guverner Kirenaike.⁶² Ptolemej je za stanovnike pokrajine Kirenaike, nakon što je Ofelas pobijedio Tibrona, sastavio ustav kojim je uveo umjerenu oligarhiju, a Ptolemej je vršio funkciju doživotnog generala koji je birao vladajuće službenike. Ptolemejevići su u Kirenaici, osim kratkog razdoblja njezine neovisnosti koje će biti opisano u daljnjem tekstu, održavali jaku

---

53 Worthington, *Ptolemy I*, 188.

54 Takozvani klerusi bili su vojnici koji su dobivali zemlju u zamjenu za vojnu službu (Manning, *The Last Pharaohs*, 6.).

55 Worthington, *Ptolemy I*, 196.

56 Isto, 112.

57 Ellis, *Ptolemy of Egypt*, 22.

58 Isto, 12.

59 Worthington, *Ptolemy I*, 113.

60 Ellis, *Ptolemy of Egypt*, 40.

61 Berenikino ime nosio je još jedan grad koji se nalazio u Epiru, a tako ga je nazvao Pir II., kralj Epira. Pir II. je nakon boravka u Egiptu ostao zadivljen Berenikom (Ellis, *Ptolemy of Egypt*, 40., Worthington, *Ptolemy I*, 115.).

62 Erskine, *A Companion to the Hellenistic World*, 107.

vojnu prisutnost te je ona ostala dio Egipta dok nije prešla pod vlast Rima 96. godine.⁶³

Slika 2. Ptolemej I. Soter i njegova žena Berenika⁶⁴

Koncept kraljevske vlasti

Potrebno je istaknuti još dvije verzije priče o tome kako je Ptolemej preuzeo titulu kralja i kako je dobio nadimak Soter. Uz verziju navedenu ranije u članku, kako se proglasio kraljem sljedeći primjer Antigona i Demetrija, pretpostavlja se da ga je 306. godine vojska proglasila kraljem nakon obrane države od Antigonove invazije.⁶⁵ Tada je navodno od Egipćana dobio i nadimak Soter, no postoji teorija da su Ptolemeju taj nadimak nadjenuli stanovnici otoka Roda kojima je tijekom opsade od strane Demetrija Poliorketa slao pomoć. Ova je verzija manje prihvaćena jer je spominje samo Pauzanija, ali vjeruje se da su Rođani Ptolemeju u Rodu podigli oltar koji su nazvali Ptolemaeion.⁶⁶ Ptolemeju je još jedan kult koji ga je štovao kao spasitelja podignut oko 288. godine nakon oslobođenja Lige Kikladskih otoka.⁶⁷ Ubrzo (305. godine) su Ptolemeja i egipatski

63 Worthington, *Ptolemy I*, 93.

64 https://en.wikipedia.org/wiki/Berenice_I_of_Egypt#/media/File:Ptolemy_I_and_Berenike_I.jpg (1. 11. 2019.).

65 Worthington, *Ptolemy I*, 161.

66 Ellis, *Ptolemy of Egypt*, 46.

67 Worthington, *Ptolemy*, 179.

svećenici prozvali faraonom te im štovanje Ptolemeja kao boga nije bilo strano jer je titula faraona podrazumijevala božansku prirodu. Može se pretpostaviti da je neegipatske uspostavljene kultove vjerojatno shvatio kao način jačanja kraljevske titule kod svojih grčkih podanika budući da je ona osvojena ratnim putem, a ne kako to inače biva naslijeđena. S ovim su se problemom susreli svi Aleksandrovi nasljednici koji su sami sebe prozvali kraljevima na temelju vojne supremacije.⁶⁸ Njihovu je vlast trebalo legitimizirati, a kao najbolje sredstvo za postizanje cilja nasljednici su odlučili propagirati povezanost s Aleksandrom Velikim. Jedan od načina bio je kovanje novčića s Aleksandrovim likom.⁶⁹ Ptolemej je krađom Aleksandrova tijela otišao korak dalje i potvrdio Egipat kao zemlju koja čuva grob Aleksandra Velikog. U toj su grobnici kasnije pokapani i sami Ptolemejevići. Nakon što je izgradio Aleksandrovu grobnicu u Aleksandriji, Ptolemej je svog bivšeg kralja deificirao i uspostavio njegov kult.⁷⁰ Kraljevska vlast prilikom upravljanja zemljom oslanjala se na sustav civilnih administratora zvanih Prijatelji (philoí).⁷¹ Ptolemeju je pomagala i egipatska elita kojoj je dozvolio da ostane na svojim administrativnim položajima.⁷² Unatoč prisutnosti egipatskih službenika, jezik uprave i dvora bio je grčki te je on postao rasprostranjeniji u samome Egiptu zahvaljujući doseljavanju mnogobrojnog grčkog stanovništva.⁷³ Zanimljiva je činjenica da je od svih Ptolemejevića jedino Kleopatra VII. znala egipatski jezik.⁷⁴ To nipošto nije značilo da je došlo do zamiranja egipatske pismene tradicije. Stare su forme, poput grobnih biografija i ritualnih i mudrosnih tekstova, održale svoj kontinuitet.⁷⁵ I sami su Grci pisali mnoge spise o Egiptu i Egipćanima te su prihvatili egipatske umjetničke forme (pogotovo u izradi portreta),⁷⁶ a Ptolemejevići su, primjerice, na hramovima i zgradama prikazivani u tradicionalnom egipatskom stilu.⁷⁷ Može se, prema tome, zaključiti da je akulturacija bila dvosmjerna, odnosno da se u Egiptu oblikovala jedinstvena kultura sa značajkama obiju dominantnih naroda, Egipćana i Grka.

---

68 Worthington, *Ptolemy I*, 163.

69 Bosworth, *The Legacy of Alexander*, 277.

70 Worthington, *Ptolemy I*, 132.

71 Isto, 163.

72 Isto, 188.

73 Isto, 189.

74 Bowman, *Egypt After The Pharaohs*, 25.

75 Shaw, *The Oxford History*, 408.

76 Worthington, *Ptolemy I*, 191.

77 Bugh, *The Cambridge Companion*, 39.

Ptolemejeva daljnja politika

Ptolemej je vrlo vjerojatno bio svjestan prijetnje koju Seleuk, čija je država sada obuhvaćala Siriju, dio Male Azije, Mezopotamiju, Armeniju i dijelove Irana i Afganistana, predstavljala njegovim teritorijima u Siriji i Fenikiji.⁷⁸ Sirija je, kao i Kirenaika i Cipar, osim sirovina koje nudi, važna i zbog položaja. Potonje interesne zone Ptolemejevića služile su kao predstraža Egipta, polukrug s kojeg se onaj tko kontrolira to područje može braniti, ali i napadati. Na osnovi toga, Ptolemej je odlučio sklopiti saveze koje je učvrstio brakovima. Svoju i Euridikinu kći Lisandru oženio je za Lizimahova sina Agatokla, a Lizimah je oženio Berenikinu kći Arsinoju (kasnije žena Ptolemeja II. Filadelfa, Arsinoja II).⁷⁹ Nakon sporazuma između Seleuka i Demetrija Poliorketa kojim je Demetriju priznat status ravnopravnog monarha, Demetrije je oženio Ptolemejevu i Euridikinu kći Ptolemais. Kao zalag dobre volje, Demetrije je u Egipat poslao Pira, prognanog kralja Epira, koji je ondje za ženu uzeo Berenikinu kći Antigonu te mu je Ptolemej 297. godine pomogao ponovno osvojiti Epir.⁸⁰ Dvije godine poslije, kada je Demetrije Poliorket ponovno osvajao Atiku, potekao je u pomoć Atenjanima sa 150 brodova. Tim činom nije Atenjanima puno pomogao, no uspio je povratiti kontrolu nad Ciprom. Demetrije Poliorket nastavio je biti prijetnja te je do 288. godine oformljena je nova koalicija protiv njega. Demetrije je istjeran iz Makedonije, a pretpostavlja se da je tom prigodom Ptolemej Demetriju preoteo Ligu Kikladskih otoka⁸¹ te imenovao zapovjednika otoka.⁸² Također je osvojio Sidon, Tir, cijelu Likiju i možda Pamfiliju što je značilo da je uz kontrolu Cipra i Lige Kikladskih otoka Ptolemej sada dominirao Sredozemljem.⁸³ Za nasljednika svoje stečevine odabrao je Berenikina sina Ptolemeja te su u razdoblju od 285. do 283. godine, kada Ptolemej I umire, bili suvladari.

---

78 Ellis, *Ptolemy of Egypt*, 49.

79 Isto, 49.

80 Isto, 50.

81 Andrew Meadows iznio je 2013. teoriju da je Ligu Kikladskih otoka ili samo Ligu otoka (Nesiotic League) osnovao Ptolemej II. Filadelf (Meadows, „The Ptolemaic League of Islanders“, 19-38.).

82 Ellis, *Ptolemy of Egypt*, 54. i Worthington, *Ptolemy I*, 179.

83 Fischer-Bovet, *Army and Society*, 54.

Vjerska politika Ptolemeja I. Sotera

Ptolemejeva vjerska politika bila je usklađena s interesima Egipćana. Poštovao je egipatsku religiju te plaćao poreze Amunovim svećenicima u Tebi i žrtvovao Apisu.⁸⁴ Može se ustvrditi da je jedna od najvažnijih novina koju je Ptolemej unio u egipatsku religiju kult Serapisa i Izide. „Postoji teorija da kult vuče porijeklo iz štovanja svetog bika Apisa koji je nakon smrti povezan s Ozirisom kao Osor-Hapi, odnosno, Serapis na grčkom“.⁸⁵ Prema Tacitu i Plutarhu Ptolemej je sanjao mladoga muškarca (zapravo boga) koji mu je naložio da donese njegovu sliku u Egipat.⁸⁶ Ptolemej se odlučio posavjetovati s Timotejem Atenskim koji je bio povezan s Eleuzijanskim misterijama, a doveo ga je u Egipat da nadzire rituale.⁸⁷ Timotej ga je uputio u Hadov hram u Sinopi na Crnom moru po kip boga. Ptolemej je, zaokupljen ostalim događajima, zaboravio na Timotejeve upute dok mu se bog nije javio u snu i prijetio da kraljevstvo neće prosperirati ako Ptolemej ne donese kip. Ptolemejevi predstavnici morali su, zbog neodobravanja vladara regije, kip čekati tri godine. Navodno se bog, kojemu je bilo dosta čekanja, sam ukrcao na brod te je po dolasku u Egipat stajao u centru Serapeja, svojeg hrama.⁸⁸ U stvarnosti, Serapisov kult postojao je u Aleksandrovo vrijeme,⁸⁹ no Ptolemej ga je dodatno „poboljšao“ i proširio pri čemu mu je pomogao i jedan egipatski svećenik, Maneto, pisac kasnije kronike Egipta.⁹⁰ Na temelju ovih informacija može se donijeti zaključak da je Ptolemejeva namjera bila učiniti novi kult pristupačnim i Egipćanima i Grcima te je zbog istoga razloga izabrao Timoteja koji je u kult unio neke elemente popularnih Eleuzinskih misterija.⁹¹ Kako je Serapis u svojoj biti sličio Ozirisu te tako bio prihvatljiv Egipćanima, kipar Brijaksis načinio je kip Serapisa karakteristika sličnih onima Zeusa i Hada da bi ga i Grci lakše prihvatili.⁹² Serapisova povezanost s Izidom uvjetovana je činjenicom da je Izidin kult duboko ukorijenjen u egipatsku religiju te je to bio valjan način da se njegov kult učini prominentnijim. Izida je u ovom kontekstu predstavljena kao Serapisova

84 Worthington, *Ptolemy I*, 197.

85 Ellis, *Ptolemy of Egypt*, 29.

86 Tacit prenosi još jednu verziju priče prema kojoj je Serapis porijeklom iz Memfisa (Isto).

87 Isto

88 Isto

89 Worthington, *Ptolemy I*, 199.

90 Manetova *Aegyptiaca* važan je izvor za opis vladavine faraona (Isto, 143).

91 Ellis, *Ptolemy of Egypt*, 30.

92 McKechnie i Guillaume, *Ptolemy II Philadelphus*, 392.

žena i sestra te je se nije moralo mnogo mijenjati s obzirom na to da su njezine karakteristike obuhvaćale sve aspekte ženstvenosti (žena i majka, djevojka, bludnica, djeвица, sveznajuća i praštajuća) i kao takve bile privlačne Grcima. Njezin se kult, uspješnije nego Serapisov, proširio po cijelom Mediteranu.⁹³

Vladavina Ptolemeja II. Filadelfa

Ptolemejev nadimak Filadelf u prijevodu znači „Onaj koji voli svoju sestru“, a zaradio ga je oženivši Arsinoju (II.)⁹⁴ čime je započeo ptolemejsku tradiciju brakova braće i sestara.⁹⁵ Tradiciju su održavali da bi osigurali liniju nasljeđivanja i stabilizirali dinastiju.⁹⁶ Ptolemej I. u nasljeđe mu je ostavio politiku širenja egipatskog područja na prostor Sirije. Tijekom 281. godine umire Seleuk te dolazi do kratke epizode pobune sirijskih i maloazijskih gradova koja se u literaturi naziva Sirijskim ratom za nasljedstvo.⁹⁷ Godine 280./279. Ptolemej je iskoristio taj period zbunjenosti te ojačao kontrolu nad nekim gradovima i podvlastio dio Anatolije.⁹⁸ Time su zaoštreni odnosi dviju dinastija koje je čitavo vrijeme pratila napetost zbog kontrole Sirije. Jaz među njima produbljen je kada se oko 275. godine guverner Kirenaike Mag (275. — 250.) povezao s Antiohom I., oženivši njegovu kći Apamu, te se proglasio kraljem i odlučio napasti Egipat. Krenuo je 274., no pobuna (ili invazija) libijskih plemena ga je zaustavila. Filadelfa je u rješavanju situacije omela pobuna keltskih plaćenika te nije slijedio Maga,⁹⁹ a slično je i Antioh, koji je svu pomutnju mogao dobro iskoristiti, bio zauzet rješavanjem problema u Babiloniji.¹⁰⁰ Te iste 274. godine Ptolemej II. upao je u Siriju te tako započeo Prvi sirijski rat protiv Antioha I. Filadelf se vjerojatno osjećao ugroženo jer je Antioh sklopio dogovor s Antigonom II. Gonatom i Magom te je Ptolemej bio prostorno okružen s tri strane. Budući da je borba bila neodlučena i obje su strane ubrzo

93 Ellis, *Ptolemy of Egypt*, 31.

94 Prva žena Ptolemeja II. Filadelfa vladala je pod titulom Arsinoja I. (Grainger, *The Syrian Wars*, 91.).

95 Worthington, *Ptolemy I*, 114.

96 Bowman, *Egypt After The Pharaohs*, 24.

97 Ako je uopće bilo borbe, kratko je trajala budući da je njegov sin Antioh u Malu Aziju stigao 280. godine (Grainger, *The Syrian Wars*, 77.).

98 McKechnie i Guillaume, *Ptolemy II Philadelphus*, 46.

99 Fischer-Bovet, *Army and Society*, 56.

100 Isto, 59.

povratile oduzet teritorij,¹⁰¹ Antioh i Filadelf sklopili su 271. godine mir koji je uspostavio *status quo*. Ptolemej se zatim posvetio jačanju Fenikije i Palestine uređenjem lokalnih vlasti te gradnjom i utvrđivanjem gradova.¹⁰²

Ptolemejeva ekonomska i vanjska politika

Budući da je Ptolemej II. shvatio koliku su nadmoć Seleuku u ratu donijeli slonovi, poduzeo je 275. godine ekspediciju u Nubiju, važan izvor slonova.¹⁰³ U Nubiji je osigurao područje južno od prvog katarakta i možda veći dio Kušitskog Kraljevstva te ga pretvorio u tributarnu državu.¹⁰⁴ Ptolemej II. također je osnovao dva grada da bi olakšao prijevoz i nabavu slonova: luku Filoteru na Crvenom moru i Ptolemais Theron u centru današnjeg Sudana.¹⁰⁵ Iz istog je razloga ponovno propkopao kanal koji je povezivao Aleksandriju i Crveno more.¹⁰⁶ Također je, poučen iskustvom Prvog sirijskog rata i vrlo vjerojatno svjestan da će doći do idućeg, Ptolemej II. prionuo organizaciji ekonomije i uprave države da bi ona bila što uređenija i pružila najveći mogući profit. Održavanje vojske i mornarice, kao i nedavno pokrenuta ekspedicija u Nubiju, iziskivali su velika novčana sredstva. Da bi osigurao punu državnu blagajnu, Filadelf je donio nove poreze i zakone.¹⁰⁷ Porez su zajedno skupljali kraljevski službenici i privatne osobe koji bi zakupile pravo skupljanja poreza. Uloga kraljevskih službenika tada je bila dostavljanje popisa poreznih obveznika i evidentiranje obavljenog posla.¹⁰⁸ Nubija je, uz veliki trošak, značila i veliki izvor prihoda u obliku zlata i bjelokosti, no Ptolemej je ponešto od tih sredstava koristio kao darove u svrhu uspostavljanja dobrih odnosa. Oko 279. godine sklopio je savez s Bizantom, grčkim gradom na Crnom moru.¹⁰⁹ Kasnije je u Crnom moru poduzeo još jednu ekspediciju. Za vrijeme Prvog sirijskog rata 273. godine poslao je izaslanstvo u Rim. Dok Erskine smatra da ga je možda diplomatska izolacija nagnala na taj potez,¹¹⁰ Grainger ga

101 Grainger, *The Syrian Wars*, 86.

102 Isto, 97.

103 McKechnie i Guillaume, *Ptolemy II Philadelphus*, 142.

104 Fischer-Bovet, *Army and Society*, 59.

105 McKechnie i Guillaume, *Ptolemy II Philadelphus*, 142.

106 Isto, 50.

107 Worthington, *Ptolemy I*, 192.

108 McKechnie i Guillaume, *Ptolemy II Philadelphus*, 32.

109 Isto, 63.

110 Erskine, *A Companion to the Hellenistic World*, 38.

tumači kao uspostavljanje dobrih odnosa sa zapadnim silama tijekom Ptolemejeve pomorske ekspedicije po Mediteranu.¹¹¹

Odnosi s Grčkom i Drugi sirijski rat

Aktivnom vanjskom politikom Ptolemej II. je uspio proširiti egipatski utjecaj na Levantu i Sredozemnom moru. Ptolemejevo uplitanje u stanje u Ateni, koju je Antigon II. Gonat (277. — 239.),¹¹² sin Demetrija Poliorketa, podvlastio do 272. godine, rezultiralo je 268. godine pokušajem Atenjana da oslobode grad.¹¹³ Čovjek zaslužan za pobunu zvao se Hremonid te je rat koji je uslijedio nazvan Hremonidski rat (267. — 261.).¹¹⁴ Antigon II. pobijedio je, 265. godine kod Korinta, ujedinjenu vojske Atene i peloponeške Ahejske lige koja se odupirala makedonskoj prevlasti. Zatim je izvršio opsadu Atene i 261. godine pobijedio Filadelfovu flotu kod otoka Kosa.¹¹⁵ Antigonova je pobjeda označila kraj rata. Iako je bio na gubitničkoj strani, Filadelf je tada ostvario kontrolu nad Terom, Keosom i Metanom na kopnu i Itanosom na Kreti.

Godinu prije kraja Hremonidskog rata Ptolemej II. postavio je svog sina Ptolemeja Epigona kao guvernera u Efezu. Kombinacija njegove prisutnosti tako blizu seleukidskog teritorija i nedavno osamostaljenje Pergamskog Kraljevstva pod Eumenejom od seleukidske vlasti dovelo je do povećane napetosti u Maloj Aziji.¹¹⁶ Godine 259. Ptolemej Epigon pobunio se protiv Filadelfa, ali su ga uskoro ubili njegovi vojnici. Njegova je pobuna značajna jer je omogućila Antiohu II. da oslobodi grad Milet tiranije i zauzme dio obale.¹¹⁷ Budući da je Milet bio grad pod upravom Ptolemejevića, Antiohovo se miješanje protumačilo kao napad na Filadelfov teritorij. Kombinacija potonjeg i činjenice da je po smrti Antioha I. 261. godine mirovni ugovor kojim je zaključen Prvi sirijski rat postao ništavan, uzrokovala je početak Drugog sirijskog rata.¹¹⁸ Budući da su izvori koji govore o ovome ratu oskudni, moguće je pretpostaviti da je Filadelf isprva napredovao u Siriji i Kilikiji, ali ga je

111 Grainger, *The Syrian Wars*, 94.

112 Makedonski kralj (Bugh, *The Cambridge Companion*, 34.).

113 Više o stanju u Grčkoj i Makedoniji vidi u: Roisman, Joseph i Ian Worthington, ur. *A Companion to Ancient Macedonia*. Oxford: Wiley- Blackwell, 2010.

114 Roisman and Worthington, *A Companion to Ancient Macedonia*, 221.

115 Isto

116 Grainger, *The Syrian Wars*, 120.

117 Etolski plaćenik Timarh koji je upravljao Miletom bio je u dosluhu s Ptolemejem Epigonom te se proglasio tiraninom nakon njegove pobune (Isto, 121.).

118 Isto, 122.

Antioh II. ubrzo istjerao. Filadelf zatim gubi pomorsku bitku kod Efeza od roskog admirala Agatostrata,¹¹⁹ a Antioh II. osvaja Efez.¹²⁰ Uz gubitak Mileta i Efeza, Ptolemej gubi kontrolu nad Ligom Kikladskih otoka koja je odsad pod roskom ili makedonskom upravom. Daljnji sukobi nisu zabilježeni te je poznato da su 253. godine Antioh II. i Ptolemej II. sklopili mir.¹²¹ Da bi ojačali mirovne uvjete, dogovorili su brak između Antioha II. i Ptolemejeve kćeri Berenike.¹²²

Zadnje godine vladavine

Ptolemej II. Filadelf nastavio je provoditi učinkovitu fiskalnu politiku i poslije Drugog sirijskog rata te je nastojao povećati poljoprivrednu proizvodnju u Fajumu, koji je preimenovao u Asinoitsku nomu,¹²³ pospješivši je izgradnjom brojnih kanala za navodnjavanje. Budući da je Berenika, kći Maga, kralja Kirenaike, bila zaručena za Filadelfova sina Ptolemeja (III. Euerget), Filadelf je uspio, nakon Magove smrti 250. godine i razdoblja nestabilnosti u Kirenaici, vratiti Kirenaiku u sastav svog kraljevstva.¹²⁴ Za Egipat je tada uslijedilo razdoblje relativnog mira tijekom kojeg se Ptolemej II. ponovno upleo u situaciju u Grčkoj,¹²⁵ no njegova smrt 246. u 62. godini života, značila je dolazak novog vladara na prijestolje čija politika nije obuhvaćena opsegom ovoga članka. Ptolemej II. Filadelf ostavio je Ptolemeju III. Euergetu ekonomski stabilnu državu i određene vanjskopolitičke ciljeve koji su obilježili vladavinu idućih nekoliko Ptolemejevića.

Vjerska politika Ptolemeja II. Filadelfa

Ptolemej II. Filadelf uzdigao je, nakon smrti Ptolemeja I., oca na razinu božanstva kao boga Spasitelja te ustanovio dinastijski kult Ptolemejevića. Kasnije je uzdignuo i majku. Ptolemeja I. i Bereniku su nazivali bogovima Spasiteljima.¹²⁶ Filadelf je, također, oko 280. godine

---

119 Pretpostavlja se da je otok Rod odbio poslušnost Ptolemeju II. neposredno prije rata, no kasnije ponovno priznaju Ptolemejevu prevlast (Isto, 126-132.).

120 Shaw, *The Oxford History*, 398.

121 Grainger, *The Syrian Wars*, 132.

122 Isto, 134.

123 McKechnie i Guillaume, *Ptolemy II Philadelphus*, 30.

124 Grainger, *The Syrian Wars*, 149.

125 Više o situaciji u Grčkoj vidi u: Grainger, D. John. *The Syrian Wars*. Lieden: Brill, 2010.

126 Erskine, *A Companion to the Hellenistic World*, 436.

ustanovio festival u čast Ptolemeja I. Sotera nazvan Ptolemaieia.¹²⁷ Festival se održavao svake četiri godine u Aleksandriji, a njegova je glavna svrha bila pokazati bogatstvo i moć dinastije. Da bi ojačao svoju vlast, Filadelf je 272. godine pokrenuo kult u svoju čast i čast svoje žene Arsinoje II. Kult *Theoi Adelphoi* (brat/sestra bogovi), ime pod kojim su zajedno štovani, Filadelf je povezoao s kultovima Aleksandra i svoga oca te ga učinio dinastijskim kultom.¹²⁸ Nakon smrti Arsinoje II. 270. godine, Filadelf je oformio i njezin zasebni kult. O stupnju štovanja Arsinoje II. svjedoče gradovi istočnog Mediterana koji su po njoj nazvani.¹²⁹ Uz dinastijski i razne gradske kultove, Ptolemejevići su, također, štovani u egipatskim hramovima koje su dijelili s egipatskim bogovima te su primali žrtve ljevanice i darove.¹³⁰ Štoviše, Ptolemej II. Filadelf i Arsinoja II. podigli su u Serapeumu u Aleksandriji svoj oltar te tako povezali dinastijski kult sa štovanjem Serapisa.¹³¹ Vjerska politika Ptolemeja II. Filadelfa bila je izvrstan potez u političkom smislu. Uspostavljanjem dinastijskog kulta i povezivanjem potonjeg sa štovanjem Aleksandra Velikog i Serapisa učvrstio je legitimitet vladavine Ptolemeja I. i osigurao dinastiji čvrst oslonac i ugled.

Aleksandrija

Prijestolnica novog ptolemejskog kraljevstva i žarište grčkog kulturnog i intelektualnog života u Egiptu, smjestila se u delti Nila između Sredozemnog mora, u čijem se zaljevu nalazio otočić Far, i Mareotskog jezera. Izgrađena je na mjestu nekadašnjeg egipatskog ribarskog naselja Rhakotisa koje je kasnije, u sklopu Aleksandrije, postalo okrug Gamma gdje je živjelo egipatsko stanovništvo.¹³² Oko 59. godine pr. Kr. grad je brojio oko 300 000 stanovnika, a u njemu su živjeli brojni Grci, Židovi i trgovci različitog porijekla. S izgradnjom je 331. pr. Kr. započeto prema nacrtima Dinokrata Rodskog¹³³ te je grad bio podijeljen na mnoge upravne okruge. U vladarskoj četvrti zvanoj Bruheion podignute su brojne palače Ptolemejevića, a ondje se vjerojatno nalazila Aleksandrova grobnica

---

127 Ellis, *Ptolemy of Egypt*, 56.

128 Erskine, *A Companion to the Hellenistic World*, 437.

129 Isto, 186.

130 Isto, 437.

131 McKechnie i Guillaume, *Ptolemy II Philadelphus*, 401.

132 Bugh, *The Cambridge Companion*, 41.

133 Vrettos, *Aleksandrija*, 8.

Sema koja je privlačila brojne posjetitelje.¹³⁴ Ostatci grobnice dosad nisu otkriveni.¹³⁵ Posjetitelji su ostajali zadivljeni i svjetionikom podignutim na otoku Faru između 297. i 283. godine. Najpoznatiji svjetionik starog svijeta spominje se kao jedno od sedam svjetskih čuda.¹³⁶ Konstrukcija svjetionika pridaje se Sostratu iz Knida, no Sostrat vjerojatno nije projektirao svjetionik već je omogućio njegovo dovršavanje.¹³⁷ Svjetionik je uništen u potresu 1323. godine.¹³⁸

Po uzoru na Olimpijske igre u gradu se svake četiri godine održavao festival Ptolemeiaia u čast dinastijskom kultu i Dionizu, a okupljao je u procesiji do 80 000 članova uključujući slonove i žirafe.¹³⁹ Izgrađeni su i brojni hramovi, a najveći i najglasovitiji bio je Serapej posvećen bogu Serapisu. U njemu su se štovali brojni grčki i egipatski kultovi (Oziris, Serapis, Zeus, Pluton, Apis i dr.), a u njemu je bila i knjižnica.¹⁴⁰ U gradu je izgrađen i hram Izej posvećen božici Izidi. Zahvaljujući svojim dvjema lukama, Aleksandrija je nad ostalim mediteranskim gradovima prednjačila po trgovini, a znanstvene su umove privlačili Muzej i Knjižnica.¹⁴¹ Podignuti tijekom vladavine Ptolemeja I. Sotera i njegova nasljednika Ptolemeja II. Filadelfa, Muzej i Knjižnica razvili su se pod vodstvom Demetrija Faleronskog.¹⁴² Iako je Demetrijev doprinos ovim ustanovama bio od iznimne važnosti, za prvoga je knjižničara 284. godine postavljen Zenodot iz Efeza.¹⁴³ Muzej je činila zajednica učenjaka koje je predvodio svećenik, a on je u osnovi bio hram muza, zaštitnica kulture.¹⁴⁴ Glavni knjižničar i upravitelj Muzeja često su podučavali kraljevu djecu.¹⁴⁵ Knjižnica je bila otvorena samo za znanstvenike i studente. Specijalizirane osobe obilazile su gradove u potrazi za rukopisima te ih kupovale ili prepisivale. Za Ptolemeja III. Euergeta pričalo se da je bio strastveni sakupljač knjiga te su knjige za njegove vladavine prepisivali od putnika koji su onuda prolazili; ponekad su kopije bile toliko vjerne da ih se nije moglo razlikovati i da su u nekim sluča-

---

134 Ondje su pokapani i Ptolemejevići (Shaw, *The Oxford History*, 400.).

135 Ellis, *Ptolemy of Egypt*, 51.

136 Isto, 53.

137 Worthington, *Ptolemy I*, 145

138 Isto, 145.

139 McKechnie i Guillaume, *Ptolemy II Philadelphus*, 53.

140 Ellis, *Ptolemy of Egypt*, 52.

141 Worthington, *Ptolemy I*, 138.

142 Erskine, „Culture and Power”, 38.

143 Worthington, *Ptolemy I*, 142.

144 Ellis, *Ptolemy of Egypt*, 52.

145 Worthington, *Ptolemy I*, 143.

jevima doista originali zadržani.¹⁴⁶ Djela uključena u zbirku knjižnice morala su biti prevedena na grčki jezik.¹⁴⁷ Na taj je način stvorena golema zbirka znanja antičkog svijeta koja je brojila između 400 000 i 700 000 rukopisa.¹⁴⁸ Aleksandrija je bila središte znanosti antičkog svijeta koje je okupljalo brojne znanstvenike i filozofe među kojima su imena poput znanstvenika i matematičara Euklida, izumitelja Herona, astronoma Aristarha sa Samosa, matematičara Eratostena i Apolonija Rođanina (napisao Argonautiku).¹⁴⁹ Ovaj dragulj krune Ptolemejevića, može se zasigurno smatrati njihovim najvećim postignućem.

Zaključak

Iako otprije povezani trgovinom i migracijama stanovništva koje je sa sobom nosilo kulturne značajke, osvajanja Aleksandra Velikog i njegova prerana smrt još više su otvorili Aziju i Afriku grčkom svijetu. Teritoriji koje je Aleksandar osvojio tvorili su carstvo slabe unutrašnje organizacije povezano osobom vladara. Nakon Aleksandrove smrti i razdoblja u kojem su se nasljednici borili za prevlast, njegovo se carstvo raspalo na manje države. Ptolemej I. Soter izabrao je Egipat i ondje uspostavio vlast. Budući da je vlast bila osvojena vojnim putem, morao ju je legitimizirati. U tu je svrhu propagirao povezanost s Aleksandrom Velikim te je, da vlast dodatno ojača, proširio kult Serapisa i Izide. Soterov sin, Ptolemej II. Filadelf, slijedio je očev primjer te ustanovio dinastijski kult. Oženivši sestru, osigurao je unutarnju stabilnost dinastije, a ekonomsku stabilnost postigao je uvođenjem novih poreza i zakona. Problemi naslijeđeni iz vremena dijadoških ratova, primjerice vlast nad Sirijom, doveli su do sukoba s dinastijom Seleukida i obilježili Filadelfovu, kasnije i dinastijsku politiku. U pozadini svega toga nalaze se doseljeni grčki i makedonski vojnici i egipatsko stanovništvo koje se uči zajedno živjeti i funkcionirati. Njihove se religijske i kulturne značajke isprepliću i obilježavaju takozvano helenističko doba. Razdoblje u kojem su vladari novih država na slične načine težili održati svoju vlast te su se iz istoga razloga često i sukobljavali. Ptolemej I. Soter i Ptolemej II. Filadelf uspješno su se suočili s mnogobrojnim izazovima i postavili temelje daljnjem razvoju države. Od Egipta su,

146 Erskine, „Culture and Power”, 39. i Worthington, *Ptolemy I*, 144.

147 Worthington, *Ptolemy I*, 143.

148 Tomorađ, *Staroegipatska civilizacija*, 234.

149 Worthington, *Ptolemy I*, 142.

ulaganjem u razvoj Aleksandrije, načinili kulturni i znanstveni centar i svojim nasljednicima ostavili bogatu i politički utjecajnu državu.

Bibliografija

- Astin, A. E., F. W. Walbank. *The Cambridge Ancient History, Volume VII, Part I: The Hellenistic World*. Cambridge: Cambridge University Press, 1984.
- Austin, Michel, ur. *The Hellenistic World from Alexander to the Roman Conquest: A selection of ancient sources in translation*. New York: Cambridge University Press, 2006.
- Bosworth, A. B. *The Legacy of Alexander: Politics, Warfare, and Propaganda under the Successors*. New York: Oxford University Press, 2002.
- Bowman, K. Alan. *Egypt After The Pharaohs: 332 BC-AD 642: From Alexander To The Arab Conquest*. Los Angeles: University of California Press, 1986.
- Bugh, R. Glen, ur. *The Cambridge Companion to the Hellenistic World*. New York: Cambridge University Press, 2006.
- Diodor Sicilski, *Bibliotheca Historica*, knjiga XVII.
- Ellis, M., Walter. *Ptolemy of Egypt*. Taylor & Francis e-Library, 2005.
- Erskine, Andrew, ur. *A Companion to the Hellenistic World*. Oxford: Blackwell Publishing, 2003.
- Erskine, Andrew. „Culture and Power in Ptolemaic Egypt: The Museum and Library of Alexandria“. *Greece & Rome* 42 (1995), br. 1: 38–48.
- Fischer-Bovet, Christelle. *Army and Society in Ptolemaic Egypt*. New York: Cambridge University Press, 2014.
- Grainger, D. John. *The Syrian Wars*. Lieden: Brill, 2010.
- Guillaume, Philippe i Paul McKechnie, ur. *Ptolemy II Philadelphus and his World*. Lieden: Brill, 2008.
- Manning, J. G. *The Last Pharaohs: Egypt Under the Ptolemies, 305-30 BC*. Princeton: Princeton University Press, 2010.
- Meadows, Andrew. „The Ptolemaic League of Islanders“. U: *The Ptolemies, the Sea and the Nile*, ur. Kostas Buraselis, 19–38. New York: Cambridge University Press, 2013.
- Roisman, Joseph i Ian Worthington, ur. *A Companion to Ancient Macedonia*. Oxford: Wiley-Blackwell, 2010.
- Shaw, Ian. *The Oxford history of ancient Egypt*. Oxford: Oxford University Press, 2003.
- Tomorad, Mladen. *Staroegipatska civilizacija, Sv.1: Povijest i kultura starog Egipta*, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu — Hrvatski studiji, 2016.
- Vrettos, Theodore. *Aleksandrija, grad zapadne misli*. Zagreb: Izvori, 2003.
- Worthington, Ian. *Ptolemy I: King and Pharaoh of Egypt*. New York: Oxford University Press, 2016.

Popis priloga

- Prilog 1. Prikaz helenističkih kraljevstava i grčkih liga (Bugh, R. Glen. *The Cambridge Companion to the Hellenistic World*. New York: Cambridge University Press, 2006. xxvi-xxvii)
- Prilog 2. Ptolemej I. Soter i njegova žena Berenika (https://en.wikipedia.org/wiki/Berenice_I_of_Egypt#/media/File:Ptolemy_I_and_Berenike_I.jpg) (1. 11. 2018.)

SUMMARY

Egyptian civilization and culture has evolved, with some disruption, continuously for around 5000 years and became recognizable by certain features that changed significantly with the coming of Alexander the Great and the establishment of the Ptolemaic dynasty. After the death of Alexander, his successors spent many years fighting for supremacy over certain territories. A member of Alexander's Royal Bodyguards, Ptolemy, managed to secure his government in the rich satrapy of Egypt. Later he declared himself King and was crowned Pharaoh of Upper and Lower Egypt thus creating an independent monarchy. He followed Alexander's example and learnt from Alexander's mistakes. With their fight, effort, and commitment, Ptolemy I Soter and his son Ptolemy II Philadelphus made Egypt a strong monarchy and the manner of government and the culture that arose from that marked the Hellenistic age.

Keywords: *Alexander the Great, the Diadochi, the Hellenistic period, Ptolemy I Soter, Ptolemy II Philadelphus, religion, Alexandria*